

Pronssikautemme uudistuva kuva

UNTO SALO *Satakunnan pronssikausi. Satakunnan historia I, 2.* Satakunnan Maakuntaliitto r.y., Rauma 1981. 508 s., liitteenä kaksi kokoon taitettua karttalehteä.

Suomen esihistorian kuvaan on viime vuosina tullut uusia piirteitä. Voipa sanoa, että koko kuva on muuttumassa, se kuva, joka vielä aivan näihin asti on piirretty koulukirjoihin. Hahmottumassa oleva uusi kuva korostaa asutuksen jatkuvuutta kivikaudelta pronssikaudelle, joka ajoitetaan n. vuosiin 1300—400 eKr., ja erityisesti pronssikaudelta rautakaudelle. Aiemman näkemyksen mukaan pronssikauden ja rautakauden välillä oli ylittämätön aukko; suomalaisten katsottiin tulleen Suomeen vasta roomalaisella rautakaudella, ja tuolloin lounaisrannikolle ja Kokemäenjoen vesistön alueelle ilmestyneet kalmistot tulkittiin Virosta tulleen uudisasutuksen merkeiksi. Virittäjässä ei voi tulla kyseeseen uuteen kuvaan johtaneen tutkimushistorian ja yksityisten tutkijoiden panoksen kronologinen esittely; en siihen pystyisikään. Vain lyhyesti voidaan todeta, että myöhäskivikautisen Kiukaisten kulttuurin ja läntisen pronssikulttuurin elimellistä yhteyttä on tähden tänyt C. F. Meinander (1954a, 1954b). Myöhemmin (1969) hänen esiroomalaisista rautakautta käsittelevä tutkimuksensa rakensi siltaa pronssikauden ja roomalaisen rautakauden välille. Virossa ovat Harri Moora (1956) ja monet muut kat-

soneet kontinueetin vievän taaksepäin kampakeraamiseen kulttuuriin saakka.

Esiteltävänä olevan kirjan tekijä, professori Unto Salo, on kuulunut uuden kuvan merkittävimpiin rakentajiin. »Satakunnan pronssikausi», joka on ilmestynyt Satakunnan maakuntahistorian nidoksena I, 2, on suurisuuntainen kokonaisesitys aiheesta, johon jo Salon useat aiemmat tutkimukset ovat kohdistuneet. Kirja pohjautuu eritoten Satakunnan Museosta ja Turun yliopistosta käsin parin vuosikymmenen aikana tehdyn, Suomen oloissa laajan kenttätutkimuksen materiaaliin, jonka Salo on yksityiskohtaisesti muokannut; itse hän on ollut keskeisesti mukana sekä kenttätutkijana että primaari-materiaalin tulkitsijana. Esitys on siis alansa perin pohjin hallitsevan asiantuntijan työtä. Teos on enemmänkin kuin vain pelkkä Satakunnan pronssikauden kuvaus: se laajenee koko Suomen eteläpuoliskon pronssikautisen kulttuurin tulkinaksi ja tarkastelee lisäksi sen liittymistä sitä varhempisiin ja myöhempisiin kausiin. Näin se itse asiassa sisältää Salon tulkinnan Suomen esihistorian jatkuvuusteoriasista.

Kun seuraavassa esittelen ja kommentoin Salon teosta Virittäjän lukijoille, teen sen lähinnä kielentutkijan näkökulmasta. On selvää, että arkeologian tarjoama kuva on otettava huomioon suomen kielen esihistoriaa hahmotettaessa. Ilahduttavaa nykyään onkin se, että kielentutkimuksen ja arkeologian tulokset ovat paljolti yhteen sovitettavissa. Kielentutkijan kiintoa teokseen lisää vielä se, että Salo itse ottaa

kielentutkimuksen tuloksia huomioon, esittääpä omiakin tulkintojaan joistakin kielihistorian kysymyksistä.

Mittava teos jakautuu kuuteentoista lukuun, pituudeltaan vaihteleviin. Luvut I—V (s. 13—39) muodostavat eräänlaisen johdannon: I Pronssikauden luonnonolot Satakunnassa, II Kivistä pronssiin, III Pronssikulttuurit Suomen naapurialueilla, IV Milloin metalli tulee Satakunnassa tunnetuksi, V Satakunnan pronssikauden lähteet ja kronologia. Salo kuvailee elävästi Satakunnan pronssikautista merenrannikkoa, joka alueen eteläosassa on ollut nykyistä rikkonaisempi: pitkälle sisämaahan kiemurtelevia lahtia, salmia, edessä laajoja saaria, »maita». Merkittävimmät lahdet olivat Panelian muinaislahti ja Nakkilanlahti, jotka vielä vähän ennen pronssikautta yhdisti Hiirijärven salmi. Asutuksen oli luonnollista etsiä näiden perukoihin. Rannikko jakautui neljään luonnonmaantieteelliseen osaan. Myöhemmin (s. 331—353) käy ilmi, että näitä suurin piirtein vastaa rannikon neljä eri kulttuuriprovinssia: Rauman seutu, Panelian seutu, Kokemäenjoen suu ja luoteisrannikko.

Suomen naapurialueiden pronssikulttuurien esittelyssä huomio kiintyy erikoisesti niitä esittelevään karttaan s. 30. Karttakuvan pohjalta tuntuisi olevan helppo nähdä, miten varhaiskantasuomen puhujilta on voinut lainautua (esi)germaanista alkuperää olevia sanoja edelleen volgalaisiin ja permiläisiin kieliin (kuten olen esittänyt): tekstiilikeramiikan alue ulottuu »Okan ja Volgan yläjuoksun väliseltä alueelta Äänisjärvelle, Laatokalle ja Suomen rannikkoalueelle», ja siihen liittyy myös virolais-liiviläinen pronssikulttuuri (s. 31). Tekstiilikeramiikka edustaa Suomen pronssikauden itäistä komponenttia, kaikesta päätellen suomensukuista. Idässä siihen liittyvät Kaman ja Keski-Volgan varsien Seiman ja Ananjinon pronssikautiset kulttuurit, joilla niilläkin on ollut arkeologisessa materiaalissa havaittavaa vaikutusta Viroon ja Suomeen asti (s. 32). Germaanit on kartassa sijoi-

tettu tutulle paikalleen skandinaavisen pronssikulttuurin alueelle. Suomen länsirannikon ja eteläisempi Riianlahden rannikon kulttuuri esitetään kuitenkin omna alueenaan. Koko teoksen päälinja on, että Suomen länsirannikon kulttuuri oli kielellis-etnisesti enimmäkseen itämerensuomalaista, tuohon aikaan lähinnä vielä varhaiskantasuomalaista, vaikka luonteeltaan vahvasti läntistä, skandinaavista.

Salo katsoo sekä arkeologiseen materiaaliin että kielihistoriaan viitaten, että metalli, kupari, on ollut jossain määrin tunnettua Suomessa jo ennen pronssikautta (s. 33—35). Suomen *vaski*-sanan näyttäisi palautuvan peräti uralilaiseen kantakieleen (Salo: suomalais-ugrilaiseen), ja mm. sellainen seikka, että nuorakeraamisen kulttuurin hienot vasarakirveet jäljittelevät tarkkaan eteläisempiä kuparikirveitä, on Salon mukaan osoitus siitä, että viimeksi mainittujen on »täytyntä olla Satakunnassa tunnettuja jo vasarakirveskulttuurin aikana». Onkin tärkeää huomata, että voimakaskaan läntinen kulttuurivaikutus ei ole pystynyt syrjäyttämään idästä kotoisin olevaa *vaska*: sanalla on varmaankin ollut vahva tuki sisämaan itäisessä pronssikulttuurissa. Toisaalta *vaski* lienee saanut 'kuparin' ja 'pronssin' merkityksen vasta varhaiskantasuomen alueella, itämerensuomen ja lapin alueella, etäsukukielissä se merkitsee muita metalleja: tässä näkyy juuri itämerensuomen alueen kulttuurin vaikutus (Terho Itkosen suullinen huomautus). Tässä huomauttaisin, että germaanien ja esigermaanien käyttämä vanha indoeurooppalainen kuparin ja pronssin nimitys oli ieur., esigerm. *ajes- > germ. *ajez- > *a(j)iz- (gootin *aiz*, muinaisyläsaksan *ēr* jne. = latinan *aes*). Mikäli tuo sana olisi rannikon pronssikulttuurin piirissä lainautunut, sitä vastaisi nyky Suomessa lähinnä asu *aihe (*aješ > *ajeh > *aihe(h) kuten *vaješ > *vajeh > vaihe(h), tai ehkä suoraan *ajšeš, josta *aihe). Ei liene mahdotonta, että levikiltään vain suomeen rajoittuva *aihe*, jonka konkreettinen merkitys on 'perusaine, se mistä jostakin syntyy, tehdään, alkutekele, luon-

nos', kätkeekin sisäänsä tuon vanhan (esi-)germaanisen pronssin nimityksen ja samalla muiston rannikon pronssikulttuurista. Pronssi saatiin nimittäin lännestä valmiina esineinä, aluksi kai lähinnä maahanmuuttajien mukana, myöhemmin myös kaupan välityksellä, jolloin tuli varmaan myös »romupronssia», vanhoja tai rikkoutuneita esineitä (Salon suullinen kommentti). Pronssiesineet olivat siis todella *aiheita*, joista voitiin haluttaessa valaa uusia esineitä haluttuun *muotoon*, tai *aiheita*, malleja, joiden mukaisiksi uudet esineet valettiin. Morfologiselta kannalta *aihe* on epäiltävissä lainaksi siksi, että tällaiset *eš*-loppuiset sanat, joita ei voi osoittaa johdoksiksi nominikannasta, ovat yleensä osoittautuneet lainoiksi.

Salo siirtyy sitten yksityiskohtaiseen arkeologisen löytömaterialin esittelyyn ja tulkintaan. Tähän käytetyt yhdeksän lukua käsittävät yli puolet kirjan sivuista (s. 40—329): VI Rannikon asuinpaikat, VII Järvialueen asuinpaikat, VIII Rannikon hautarauniot, IX Pronssikauden hautaustavat rannikolla, X Katsaus rannikon hautaraunioiden kronologiaan, XI Rannikon takaisen vyöhykkeen ja järvialueen hautarauniot, XII Uhrikivet, XIII Kätköt, XIV Pronssikauden esineistö. Nämä luvut ovat detaljitietoinen kirjan selkäranka; niiden varaan rakentuu sen tarjoama kokonaiskuva, synteesi, jonka Salo esittää tutkimuksensa kahdessa viimeisessä luvussa. Niistä ensimmäinen on lähes satasivuinen: XV Satakunnan pronssikauden kuva (s. 330—421); sitä seuraa lyhyempi, viimeinen luku XVI Pronssikausi Satakunnan historiassa (s. 422—445).

Salo erottaa Satakunnan alueella useita erillisiä kulttuurialueita. Kulttuurin vedenjakaja kulkee kuitenkin rannikkovyöhykkeen ja sisämaan välissä. Paitsi varsinaisissa rannikkoprovinseissa rannikkovyöhykkeen skandinaavissävyyistä kulttuuria on jo varhain havaittavissa Kokemäenjoen alajuoksulla, »Kokemäen ja Harjavallan rajoilta Huittisiin» (s. 360), edelleen (Euran) Pyhäjärven seudulla. Sisämaan kulttuureja ovat sitten loput. Ylä-Satakunnan pohjoisen järvialueen rau-

nionrakentajien kulttuuri (mm. Kulovesi, Kyrösjärven reitti, Pyhäjärvi, Näsijärvi, Längelmävesi, Roine) edustaa Luukonsaaren keramiikkaa; luoteisrannikon takaisella Pohjois-Satakunnan karun alueen kulttuurilla on ollut taas »selviä kontakteja arktiselle alueelle aina Inarinjärveä myöten» (s. 358). Tyrvään—Vammalan Haapakalliolta ja Kangasalan Sarsasta tunnettu Sarsan-keräminen kulttuuri on tekstiilikeraaminen kulttuuri, jota tunnetaan Satakunnan ulkopuolelta »Aunuksesta ja Karjalan kannakselta Joensuuhun ja Suomussalmelle», Satakunnasta lisäksi yksinäinen pesäke Laitilasta, siis poikkeuksellisesti rannikolta (s. 377). Sarsan keramiikan kulttuurinen lähtöalue on arkeologien yksimielisen käsityksen mukaan viime kädessä Volgan yläjuoksulla.

Materiaalinsa pohjalta Salo päättelee myös kulttuurialueiden etnis-kielellistä luonnetta. Järvialueen väestön hän katsoo varhaisiksi lappalaisiksi, jotka rannikolta saamiensa kulttuurivaikutteiden johdosta alkoivat jo pronssikaudella rakentaa rannikon röykkiöhautoja jäljitteleviä »lapinraunioita» (s. 369). Myös Pohjois-Satakunnan asutusta hän pitää lappalaisena mutta eri ryhmää, arktisempaa, edustavana kuin järvialueen lappalaiset. Sarsan-keräamikit ovat hänen mukaansa sen sijaan muuttaneet Suomeen idästä päin, joko Ylä-Volgalta tai ehkä mieluummin vähän läntisemmiltä alueilta — tosin hän ei sulje sitäkään mahdollisuutta pois, että he olisivat olleet lappalaisia, siis siinä tapauksessa kolmas lappalaisryhmä. Salo esittää Niilo Valosen ajatuksia kehittäen ja hänen keräämäänsä paikannimi-materiaaliin tukeutuen tulkinnan, että Sarsan-keräamikit olisivat olleet varhaisia vatjalaisia: *vatja-*, *vatjus-* ja *valja-* alkuisten paikannimien levintä sopisi yhteen Sarsan kulttuurin levinnän kanssa (s. 380). Kyseessä on kuitenkin anakronismi. Ääntenmuutosta, joka on vatjan kielessä vienyt *vakja-asusta asuun *vadja* 'kiila; vatjalaisten heimon nimitys', ei voi mitenkään viedä näin kaukaiseen aikaan — Salo itsekin huomauttaa ikäyksensä roh-

keudesta, ja tiedän, että hän on sittemmin luopunut selityksestään.

Varsinaisesti suomalaisina — ei siis germaaneina, vaan pronssikauden (varhais)kantasuomalaisina — Salo pitää pääosaa rannikkovyöhykkeen kulttuuri-alueen asujista. Arkeologian nykyinen yleisesti hyväksytty kantahan on se, että pronssikausi jatkaa täällä myöhäiskivikautista Kiukaisten kulttuuria: asutuksen levintä on sama kummassakin kulttuurivaiheessa, ne ovat peräkkäisiä vaiheita, eikä niiden välille muodostu selvää rajaa, ja rannikon pronssikulttuurin ns. Paimion keramiikka juontuu Kiukaisten keramiikasta (C. F. Meinander 1954a, 1954b, Salo s. 424). Nytemmin voidaan myös Kiukaisten kulttuurin kiviterätradition todeta jatkuvan pronssikauteen (s. 424). Rannikolla kulttuuri ei ole toisaalta niin germaaninen kuin Skandinaviassa; ehkä selvin ero on se, että Skandinavian kulttuurille tyypilliset kalliopiirroukset puuttuvat (s. 428). Ja kun pronssikauden ja rautakauden välinen jatkuvuus näyttää yhä varmemmalta, voidaan (varhais)kantasuomalaiset sijoittaa jo Suomen pronssikautiselle rannikolle.

Salo viittaa eri yhteyksissä myös suomen germaaniin lainasanoihin. Pelkästään kielikontaktit sinänsä eivät ehkä välttämättä vaatisi »suomalaisia» sijoitettavaksi juuri rannikolle. Voisihan ajatella, että rannikko oli germaaninen ja lainoja saaneet suomalaiset asuivat heidän naapureinaan Etelä-Suomen sisäosissa, suunnilleen siellä, mihin Salo sijoittaa lappalaisiksi katsomansa ihmiset. Lainat olisivat kulkeneet siinä tapauksessa rannikon germaaneilta sisämaan, Hämeen suomalaisille, jotka asuivat ehkä lähellä »lappalaisia», jotka olivat heistä kielellisesti vasta eroamassa. Germaaninen vaikutus kantasuomeen olisi tuskin kuitenkaan tuon ajan oloissa ollut niin voimakasta kuin sen voi todeta olleen, jos kummankin kielen puhujat olisivat asuneet kokonaan eri alueilla. Seka-asutusta on siis täytynyt olla, ilmeisesti juuri rannikolla. Tietyt yksityiset lainatkin, kuten *laiva*, viittaavat rannikon oloihin (s. 406).

Lainasanojenkin valossa siis paremmaksi ratkaisuksi jää, että kantasuomalaisia on asunut ainakin rannikon kulttuurialueella.

Tälle rannikolle on tullut pronssikaudella siirtolaisia Skandinaviasta, siis germaaneja (kielellisesti katsoen ehkä aluksi vielä esigermaaneja). Kulttuurin voimakas skandinaavistuminen ei ole muuten mielekkäästi selitettävissä. Skandinaavisia ovat röykkiöhaudat, skandinaavista niiden sijoittaminen korkeille näköalapaikoille (erittäinkin Rauman seudulla), *kankailta* kulkeneiden teiden varsille (s. 359, 425) tai myös aivan lähelle asumuksia. Viimeksi mainittu tapa on tyypillinen Panelianlahden ja Nakkilanlahden asutukselle ja näyttäisi olevan vielä varhempaa skandinaavista vaikutusta kuin näköalapaikoille rakennetut kiukaat, ehkä jo ennen pronssikautta alkaneen läntisen siirtolaisuuden merkki (s. 425, s. 128). Myös hautaustavat ovat olleet kummallakin puolen Pohjanlahtea samanlaiset. Skandinaavisia ovat edelleen uhrikivet, eräänlaiset *kivipöydät*, tapa uhrata veteen miekkoja ja sirpejä. Esineistö on skandinaavista, *pronssimiekat* ja *keihäät*, oikoteräiset pronssikirveet, yleensäkin pronssiesineet: pinsetit, *parranajoveitset*, *kaularenkaat*, pukujen soljet ja varmaan itse puvutkin. Vaikka esineistö voisikin selittyä kaupankäynnistä, kulttuurin henkisen puolen, erityisesti hautaustavoissa näkyvän uskomuksellisen aineksen yhtäläisyys Skandinavian kulttuurin kanssa ei voi selittyä muuten kuin lännestä tulleesta siirtolaisuudesta johtuvaksi. Koska tulokkaiden kulttuuri oli kehittyneempää kuin rannikon suomalaisväestön, »he lienevät muodostaneet suomalaisasutuksen keskeen jonkinlaisen yläluokan, mutta mistään organisoituneesta yläluokasta ei liene ollut kyse, vaan kalastajista ja kaskenpolttajista, jotka olivat kulttuurissaan edistyneempiä» (s. 432—433). Uudisasukkaat asuivat Salon mukaan yksittäistaloissa hajallaan; heitä tuli eri aaltoina, myöhäispronssikaudella kuitenkin vähemmän. Tulokkaat toivat siis uuden kulttuurin, mutta se juurtui suomea puhuvien ihmisten kulttuuriksi: hekin alkoi-

vat rakentaa röykkiöhautoja jne. Tulokkaat antoivat kulttuurin mallin, jota seurattiin. Vähitellen alettiin heidän kummallista suomen kielen ääntämistäänkin jäljitellä (Lauri Posti).

Salon esitys pronssikauden, lähinnä rannikon, kulttuurista on jännittävää luettavaa. Ehkä kiintoisinta on, että löytöjen perusteella voidaan todistaa pronssikaudella rakennetun jo kiinteitä asuntoja. Lähinnä Nakkilasta ja Harjavallasta löydettyjen asunonjäännösten perusteella voidaan erottaa kaksi tyyppiä: neliömäinen oksapunosseinäinen savella rapattu maja ja pitempi talo, jonka seinät ovat olleet kai osaksi turpeesta, osaksi oksapunosesta. Nakkilan Rieskaronmäen majan pinta-ala on ollut n. 4 m × 4 m, samalta alueelta löydetyn talon sisämitat n. 13,5 m × 5,5 m. Talossa on ollut sisäseinä, joka on jakanut sen kahteen tilaan; toisessa on asunut perhe, toisessa on ollut ilmeisesti navetta. Navetan päädyssä näyttää olleen talvirehun säilytyslava, kuten Niilo Valonen on tulkinnut (1975). Jos katsotaan, että lavaa on nimetty *talaaksi* (Valonen), on koko rakennusyksikön nimi ollut Valosen mukaan *talo*; varsinaista rakennusta hän nimittää *huoneeksi*. Pienemmän, neliömäisen asumuksen nimi on taas Valosen mukaan ollut juuri *maja*. Hän katsoo sen tyypiksi, joka on seurannut kivikauden *kota*-asumusta; maja, jossa liesi sijaitsee keskellä, olisi jo vasarakirveskulttuurin ajoilta peräisin. Samaan aikaan Valonen näyttää sijoittavan huone-tyypinkin. Salo päätyy omassa analyysissään siihen, että ajoitus voi hyvinkin sopia majaan; sen sijaan suurempi huone-talo näyttäisi kotiutuneen Suomeen vasta pronssikaudella, skandinaavisen kulttuurivaikutuksen mukana (s. 397).

Miten sanahistorian todistus, jolla Valonen operoi, suhtautuu vasarakirveskautiseen ikäykseen? Valonen — ja häneen nojautuen Salo — lähtee mm. siitä, että majan keskeisten konstruktioiden nimet ovat (osittain) balttilaislajinoja: *seinä*, *hirs*, *orsi*, *malka*, *silta*. (Tässä on Salon esitykseen pujahtanut harmillinen lapsus, hän kun esittää s. 394 balttilaislainoina

myös sanat *katto*, *laki*, *permanto*, *patsas*, jotka Valonen on kaikki tietenkin tarkoittanut kotoperäisiksi. Hänen taulukkonsa 1975: 206 on vain laadittu siten, että se tuottaa helposti optisen harhan; *patsas* on kyllä silti varmaankin laina, mistä, jääköön tässä pohtimatta.) Mutta ovatko balttilaislainat todella tulleet jo vasarakirveskulttuurin mukana (nykyinen ajoitus 2500—2000 eKr.)? Tätä sopinee epäillä, koska on hyvin uskaliaasta väittää, että kantabalttia puhuttiin jo tuolloin. (Eihän omaperäinen johdos *kattokaan* voine olla näin vanha: myöhemmän **kante* > *kansi*; *kattaa*, *katto* -sanueen perusvartalo on varhaiskantasuomen **komta*; *katto* on siis voitu muodostaa vasta **komta* > **kante* -muutoksen jälkeen.) Ja vaikka lainakontaktihin olisi vasarakirvesheimon kanssa päästy vasta seuraavan kauden, Kiukaisten kulttuurin (n. 2000—1300 eKr.) alkuvaiheissakin, siis n. 2000—1800 eKr. (vrt. Korhonen 1976: 12: 1800—1500 eKr.), olisi kantabaltti yhäkin ajoitettava perinnäistä näkemystä varhemmaksi. Pikemmin näyttää siltä, että vasarakirvesheimot puhuivat vasta indoeurooppalaisen kantakielen murteita, eräänlaista »germanobaltoslaavia», jos niin saisimme sanoa (vrt. Koivulehto 1983; vrt. myös Senn 1966: 35: »Bestimmte germanisch-slavisch-baltische Übereinstimmungen im Wortschatz zwingen uns zur Annahme, daß gegen Ende der urindg. Periode (vor dem Ende des 2. vorchristlichen Jahrtausends) diejenigen Indogermanen, deren Nachkommen als Urgermanen, Urslaven und Urbalten auftraten, in einer engen Gemeinschaft lebten, dabei aber noch urindogermanisch sprachen — —»). Tällaista varhaista vaihetta edustamaan ei mainituista lainoista sovi ainakaan *silta* eikä *hirsi* (*hirsi* oli kai alun perin oksapunosien rakenneosia), eikä *seinäkään*, jos sen originaali on baltt. **sainā*. Sen sijaan itse *maja* näyttää kyllä ajoittuvan indoeurooppalaisen kantakielen tasolle; esitän sille seuraavassa lyhyesti etymologian.

Germaaninen juuri **mak-* (= saksan *machen* jne.) palautuu indoeurooppalaisen kantakielen tason asuun **mag-* ja on

verbinä alun alkaen tarkoittanut (savesta) rakentamista, erityisesti oksapunosseinän savella silaamista (pesyettä edustaa venäjässä mm. *mazat* 'sivellä' ja *mazanka* 'savella rapattu maja'). Nykysaksan *machen*-verbin vastineet muinaissaksin *makōn*, muinaisfriisin *makian* merkitsevät vielä mm. 'rakentaa' ja ranskan *maçon* 'muurari' on laina tästä germ. pesyeestä. *Maja* soveltuu lainatuksi tämän ieur. pesyeen nominiasusta, lähinnä asusta ieur. **maġo-* (= germ. **maka-*), jota muodollisesti edustaa mm. muinaisyläsaksan prefiksillinen *gi-mah*, joka on kirjattu merkityksessä 'mukavuus, rauha' = keskiyläsaksan *ge-mach* 'mukavuus, rauha; paikka, jossa voi levätä, suoja, majapaikka, asumus, huone; kerros (rakennuksessa)'. Keskiälasaksan vastaavasta sanasta *gemak* on lainattu ruotsin *gemak* '(nyk.) salli' (merkitysten suhteen ks. myös DWb s.v. *gemach*); semantiikan suhteen vrt. esim. sm. *suoja* 'turva, suojaisa paikka, rakennus, huone'. Suhde ieur. palataali -*ġ-* ~ ims./sm.-ugr. -*j-* on sama kuin tapauksessa ieur. **aġ-* 'ajaa' ~ sm.-ugr./ims. **aja-* = sm. *aja-a* (ieur. *k* ja *gh* korvattiin sen sijaan sm.-ugr. *ć*:llä). Tämän etymologian mukaan latvian *māja* 'talo, asuinpaikka, kotiseutu; perhe, talonväki' on substraattilainaa itämerensuomesta, mihin viittaa sekin, että sillä ei ole vastinetta liettuassa eikä minkäänlaista indoeurooppalaista etymologiaa. Myöhempi, germ. **maka-* asu näyttää taas ratkaisevan itämerensuomen *maata*-verbin rakenteellisen perusvartalon *maka-* alkuperän: **maka+ta-* merkitsi 'lepopaikassa, majapaikassa makaamista, levolla oloa'. *Paja* selittyy kuten *maja*: vrt. ieur. **paġo-* = germ. **faka-*, jota tarkkaan vastaa saksan *Fach* = keskiälasaksan *fak* 'osasto, tila rakennuksessa; viljan tms. säilytystila riiehessä', holl. *vak* murt. mm. myös 'aukko'; yläsaksan *Fach* on murt. mm. '(paaluista, punoksista tehty) katiska, kalapato'. *Paja* oli tämän mukaan alun alkaen eräänlainen paalurakennelma, paalujen välinen osasto, aukko, vaja tms.: ieur. **paġ-* liittyy paalurakennelmiin (vrt. murt. *sikopaja* 'sikolätti', eteläviron *paja* 'työntöikku-

na'). Näiden etymologioiden mukaan *majoja* ja *pajoja* on rakennettu siis jo vasarakirveskulttuurin aikana. Myös *huone* (= vksm. *šōneš) on kantasanaattomana *eš*-vartalona vahvasti lainaksi epäiltävissä.

Salon kuvailemiin pronssikauden asumuksiin liittyy muitakin lainalähtöisiä sanoja, joihin tässä lyhyesti viitataan. Pronssikautiseksi lainaksi sopii esittämäni *sija* makuusijan tai karjansijan nimityksenä (vastine lapissa): makuusijat olivat ilmeisesti majan sivuseinillä (vrt. myös Valonen 1975: 184, 198). Keskellä oleva *liesi*, varhaiskantasuomen *lēte ei taas varmaan ole muuta kuin hyvin vanha laina germaanisesta asusta **slēða-* t. **slēdi-*, josta äännelaillisesti on myöhemmin kehittynyt keskiyläsaksan *slāt* 'savupiippu' — ilmeisesti tuolloin oikeastaan pareminkin eräänlainen 'lieden savuhattu, (saks.) Rauchfang', sillä varsinainen pitkä savupiippu on nuorehko keksintö —, josta nykysaksan kirjakielen *Schlot* 'savupiippu' (uusi etymologia). Merkitysten suhteen vrt. esim. saksan *Esse* 'savupiippu: ahjo', jonka varhaisesta germaanisesta edeltäjästä **asjōn-* saatiin puolestaan suomen *ahjo*, ilmeisesti pronssikaudella jo sekin, vrt. edelleen mm. saksan *Kamin* 'savupiippu: avotakka, tulisija, uuni', suomen murt. *totto* 'savupiippu: lieden päällä oleva savuhattu: avoliesi, avotakka, tulisija' (SKES). *Liesi* voisi periaatteessa olla pronssikautta vanhempikin laina. Germaaniset *lattia* ja *laipio* ovat sen sijaan varsin selvästi pronssikautta myöhempiä lainoja; myös asiahistoria vie samaan tulokseen (Valonen 1975: 192). Kiinteitä *pöytiä* pronssikautisessa asumuksessa ei ollut. Sanan germaaninen originaali onkin alun perin tarkoittanut pienehköä irrallista syömälustaa, eräänlaista vatia tai kaukaloa.

Pronssikauden elinkeinoissa hylkeenpyynnillä oli rannikolla edelleen tärkeä sijansa; hylkeen rasva, traani, ja nahat olivat kauppatavaraa (s. 399). Tähän sopii, että *hylje* ja (hylkeen)*pinta* (murt.) 'rasva' ovat esittämäni mukaan varhaisia lainoja germaaniselta taholta. Karjaa on hoidettu: Rieskaronmäen talonpohjasta on löy-

detty lampaan- tai vuohen- ja naudanluinta; *lammas* ja *nauta* ovat germaanisista, *vuohi* balttilainen laina, *karja* joko germaanista tai balttilaista perua. Siasta ei näytä vielä löytyneen suoranaisia todisteita, mutta sitäkin on varmaan hoidettu: *sika* on suomalais-volgalainen, *porsas* suomalais-permiläinen sana ja ikivanha indoeurooppalainen laina. Suomalais-volgalainen *lehmä* lienee saanut 'naudan' merkityksensä vasta itämerensuomen alueella; Salon mukaan lehmiä on ehkä pidetty jo Kiukaisten kulttuurin piirissä, siis ennen pronssikautta (s. 401). *Hevosella* (ims. sana) lienee ratsastettu jo pronssikauden lopulla (s. 402); tähän sopii esittämäni germaanisperäisen *ratsas*-kannan ikäys; sanue ei juuri voi olla pronssikauden loppua nuorempi.

Keskeinen kysymys on, viljeltiinkö Suomessa pronssikaudella jo maata. Salo vastaa siihen uusimpien tulosten, mm. siitepölyanalyysien, perusteella myöntävästi; tähänastiset löydöt ovat tosin peräisin muualta kuin Satakunnasta: Varsinais-Suomesta ja Etelä-Hämeestä. Viljalajeina ovat olleet *vehnä* (suomalais-permiläinen sana, kuten indoeurooppalainen laina *jyväkin*) ja *ohra* (itämerensuomalainen sana, vanha laina, todennäköisesti balttilaiselta taholta). Nähdäkseni myös *vilja*, jota vastaa lapin *väl'lje* 'runsaus', on saatu indoeurooppalaiselta (balttilais-slaavilaiselta) taholta, siitä originaalista, jonka edustaja löytyy enää vain slaavilaisista kielistä: venäjän *ob*-prefiksinen *obilie* 'runsaus', muinaisvenäjän *obilije* 'vilja', tšekin *obilí* 'vilja' jne., jotka palautuvat vanhempaan asuun **ob-vilje*: vrt. muinaisbulgarian *iz-vilije* 'runsaus' (Vasmer 1953—58: s.v. *obil'nyj*). Sana on *jo*-johdos kannasta **(ob-)vilü* ja vastaa näin ieur. tason asua **-uīl(i)jo-*: kantaslaavin (pitkä) *i* vastaa tässä ieur. *ī*:tä, kuten ieur. sanueen juuriasut osoittavat (vrt. Vasmer mp.); *-jo > je* slaavissa. Mikäli originaalissa on alun alkaenkin ollut prefiksi, se on lainattaessa jäänyt pois; samanlaisia tapauksia ovat esim. germ. lainat *asia* ja *lanko*, joiden germ. originaalin tunnetuissa edustajissa on prefiksi. Pitkä *ī* on varhaiskantasu-

nessa tietenkin korvattu *-lj*:-n edellä lyhyellä *i*:llä: vrt. sm. *malja* < germ. **māl(i)ja-*. — Viljely on perustunut kaskeamiseen, *peltoja* (germ. t. esiger. laina) on ollut enintään aivan pieniä tilkkuja talojen lähellä (s. 405). *Pelto* onkin voinut alun perin merkitä vain avointa kenttää (Aulis J. Joen huomautus).

Kangasta (germ. laina) on osattu kutoa jo ennen pronssikauttakin, housuja ei tunnettu, *hihoja* (suomalais-volgalainen sana) oli rannikkokulttuurin piirissä vain naisten vaatetuksessa (s. 390).

Pronssikaudella tehtiin matkaa tietenkin paljolti vesireittejä pitkin. Maalla liikuttaessa käytettiin luontaisia kulkuväyliä, *kankaita*. Esimerkiksi Kokemäen yhteydet rannikolle näyttävät kulkeneen »pääasiassa joen eteläpuolista kangasta myöten, myöhemmän Huovintien maastoa. Tähän käsitykseen sopivat myös kankaalle rakennetut hautarauniot, joita on sekä Harjavallassa että Kokemäen puolella aina Koomankankaalla asti» (s. 407). *Kankaan* takana näyttääkin piilevän germaaninen **gangaz* 'kulkuväylä' (josta saksan *Gang*, ruotsin *gång*); samaan ajatukseen on Salo itsekin kertonut tulleen, vaikka hän ei sitä teoksessaan suoraan sanokaan. Kiinnitän vielä huomiota siihen, että *kangas* esiintyy vain pohjoiskantasuomen alueella: suomessa, karjalassa, lyydissä ja vepsässä. Täälläkin levikki-alueen ulkopuolelle jää lounainen *nummi*-alue eli nykyiset lounaismurteet, suuri osa lounaisista välimurteista — *kangas* ulottuu kuitenkin nykyäänkin sekä appellatiivina että paikannimenä Ulvilaan, Harjavaltaan, Kokemäelle, Huittisiin —, etelähämäläiset murteet, joissa *kangas* ei esiinny edes paikannimenä, ja kaakkoishämäläisten murteiden länsilaita (Vilppula 1983: 60, 62, kartta). *Kangas* näyttää siis olevan pohjoiskantasuomen ja pronssikautisen Satakunnan omaksuma laina, joka myöhemmin aivan Satakunnan rannikolla on (appellatiivina) joutunut väistymään pronssikautisen asutuksen muutettua sisämaahan (ks. tuonnempaa) ja lounaismurteiden vallatessa myöhemmin siellä alaa. Lounaissuomalainen *kankare*,

kankaro, *kangar*-, jolla on vastineet pohjoisvirossa ja liivissä, sopisi taas olemaan myöhempi laina saman germ. sanan kantaskandinaavisesta asusta *gangar tai sen vielä myöhemmästäkin edustajasta, mutta se voisi tietenkin olla myös *r*-johdos lainakannasta: vrt. *kumpu* : *kumpare* (germ.-skand. sana merkitsee myös mm. 'karjankulkualuetta, laidunmaita', mikä merkitys taas suomen *cangaro*, *kangaro*-asulle on kirjattu Schroderuksen ja Gananderin sanakirjoissa). — Huomattakoon myös vanha germaanisiperäinen taipaleen tekoon liittyvä maastotermi *keidas* 'kannas', joka on jäänyt eloon vain hämäläisekspansion reuna-alueilla (Terho Itkonen 1962). Levikin rajoittuminen periferiaan voi johtua sanan käytöstä eränkäyntiterminä: heimon sydänalueella sillä ei olisi siksi ollut paikannimenä funktiota, joten se olisi tavallisena appellatiivinakin päässyt unohtumaan. *Keidas* voisi täten olla jo hyvinkin vanha laina, mihin sen *ei*-diftongikin näyttää viittaavan: vrt. *keihäs* kontra myöhempi samasta germ. sanasta saatu laina *kaira*. (Terho Itkosen suullinen huomautus.)

Miten pronssikausi johtaa Satakunnassa rautakauteen? Rannikolla asutus säilyi yli ajanlaskun vaihteen, mutta sitten se hävisi; sen sijaan se säilyi todennäköisesti Eurassa. Salo perustelee vakuuttavasti käsitystä, että asutus siirtyi maatuvalta rannikolta, nimenomaan Kokemäenjoen suulta, vähitellen sisämaahan; nuoremman roomalaisen rautakauden (200—400 jKr.) kalmistot ylempänä Kokemäenjoen vesistön varrella ovat Satakunnan rannikolta siirtyneen uudisasutuksen merkkejä (s. 376, 440). Uudisasutus kohtasi Salon mukaan täällä, Ylä-Satakunnassa ja Hämeessä, vanhan saamelaisasutuksen, sen väestön, joka jo pronssikauden aikana oli rannikon esimerkin mukaan alkanut rakentaa »lapinraunioita». Hämeen nimen Salo olettaa juontuvan jo vasarakirveskansalta. (Jos se juontuu baltista, se lie nee vasarakirvesaikaa nuorempi [ks. edellä esittämäni ja Koivulehto 1983], mikä tuntuu sopivan Salon teoriaan vähintään yhtä hyvin, vrt. s. 376.) Hämeen nimi on

ollut tunnettu myös rannikolla. Salon tulkinnan mukaan lappalaiset olisivat työntyneet Hämeeseen vasarakirveskulttuurin väistyttyä sieltä, ja samalla heistä olisi tullut alueensa mukaan *šämä-läisiä (josta lp. *sabmēlāš*). Rannikon kantasuomalainen kansa tunsivat heidät tietenkin samalla nimellä; siitä tuli heidän kielessään sittemmin äännelaillisesti *hämäläinen*. Kun rannikolta muuttaneet tulokkaat saapuivat Hämeeseen, lappalaiset siirtyivät vähitellen heidän tieltään pohjoisemmaksi, osittain kuitenkin rannikollekin (vrt. Lapin pitäjä). Tulokkaat olisivat nyt puolestaan muuttuneet asuma-alueensa mukaan *hämäläisiksi*, ja siksi he olisivat alkaneet nimittää lappalaisia uudella nimellä, *lappalaisiksi*. Hämäläismurteet olisivat siis peräisin pronssikauden rannikon puhumasta kielestä. »Päätelmää vahvistaa Lempäälän ja Vesilahden seutujen vanha perimätieto, joka toisaalta nimeää Pyhäjärven rantojen alkuperäisiksi asukkaiksi lappalaiset, toisaalta kertoo uuden asutuksen saapuneen Kokemäenjoen suusta. Kun perimätieto ja arkeologiset tulokset vastaavat toisiaan, tuntuu siirtolaisteoria parhaiten selittävän tunnetut tosiseikat» (s. 440). — Lounaismurteiden eriytymiseen on Salon tulkinnan mukaan vaikuttanut toisaalta vanhemmalla roomalaisajalla (50—200 jKr.) Ruotsista saapunut uudisasutus, joka arkeologisessa materiaalissa näkyy Aurajoen ja Laitilan välisellä alueella, toisaalta yhteydet Viron suuntaan (s. 437—443).

Salon siirtolaisteoriaa, rannikolta sisämaahan saapunutta asutusta, ei sinänsä tee mieli mitenkään epäillä. Se on vakuuttava ja yksinkertainen ratkaisu. Periaatteessa eri asiana voinee kuitenkin pitää tulkintaa, jonka Salo antaa kielihistoriallisesti identtisten *hämäläinen* ja *sabmēlāš*-termien välisestä suhteesta. Tulkinta kääntää totunnaisen asetelman nurin päin: lappalaiset eivät olisi omaksuneetkaan nimeään itämerensuomalaisilta hämäläisiltä, vaan varhaiskantasuomen ajan *šämä-läiset (> *sabmēlāš*) olisivat alun alkaenkin olleet pelkästään lappalaisia:

itämerensuomalaisia hämäläisiä olisi ollut vasta suunnilleen 300-luvulta jKr. lähtien (s. 374). Tämä hätkähdyttää lukijaa: olisiko *hämäläiset* itämerensuomalaisen, pohjoiskantasuomalaisen heimon nimenä näin nuori? Silti, kun Salon tulkintaan syventyy, joutuu myöntämään, että se on johdonmukainen; siinä on yksinkertaisen selityksen kauneutta. Voi tosin esittää ainakin yhden vastaväitteen: jos rannikon kansan *hämäläiseksi* nimittämä väestö olisi ollut ennen rannikolta saapunutta uudisasutusta pelkästään lappalaista, tuskin »korkeampaa» kulttuuria edustaneet tulokkaat olisivat samastuneet siihen nimeä myöten. Mutta tähän voi taas vastata korostamalla aluenimen ensisijaisuutta (vrt. liettuan *žėmė* 'maa'): Hämeen, sisämaan asukkaat olivat hämäläisiä kansallisuudesta riippumatta; näin Salokin näyttää ajattelevan. Huomattakoon vielä, että Salo ei selitä kaikkea rannikon takaista pronssikautista aluetta lappalaiseksi. Hänhän katsoo tekstiilikeraamisen kulttuurialueen luoteisen, Kaakkois- ja Itä-Suomeen, osin lännemmäksikin ulottuneen osan itämerensuomalaiseksi (s. 30, kartta, s. 32). Terho Itkosen termiä (viimeksi 1983:209—217) käyttäen sitä voisi kai pitää varhaisen itäkantasuomen alueena. Lapinraunioiden kansa jää siis karkeasti katsoen rannikon ja tekstiilikeraamiikan väliin.

Professori Salo on kirjoittanut tärkeän ja uutta luovan, ajatuksia liikkeelle panevan tutkimuksen, vankan synteessin arkeologian nykytulosten pohjalta. Synteessi osoittaa asutuksen jatkuvuuden pronssikaudelta rautakaudelle. Kielentutkimuksen nykytulokset ovat tässä samalla linjalla.

JORMA KOIVULEHTO

LÄHTEITÄ

DWb = Deutsches Wörterbuch, begründet von J. und W. Grimm, 1—16. Leipzig 1854—1960.

ITKONEN, TERHO 1962: *Keidas*. Erään

maastotermin vaiheita. Suomi 110: 1. Helsinki.

— 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. — Virittäjä 87 s. 190—229, 349—386.

KOIVULEHTO, JORMA 1983: Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. — SUSA 78 s. 107—132.

KORHONEN, MIKKO 1976: Suomen kanta-kielten kronologiaa. — Virittäjä 80 s. 3—15.

MEINANDER, C. F. 1954a: Die Kiukaiskultur. — SMYA 53. Helsinki.

— 1954b: Die Bronzezeit in Finnland. — SMYA 54. Helsinki.

— 1969: Dämits. En essä om förromersk järnålder. — Finskt Museum 76 s. 27—69. Helsingfors.

MOORA, HARRI 1956: Eesti rahva ja naaberahvaste kujunemisest arheologia andmeil. — Eesti rahva etnilisest ajaloost: artiklite kogumik (toim. H. Moora) s. 41—119. Tallinn.

SENN, ALFRED 1966: Handbuch der litauischen Sprache. Band I: Grammatik. Heidelberg.

SKES = TOIVONEN, Y. H.—ITKONEN, ERKKI —JOKI, AULIS J.—PELTOLA, REINO Suomen kielen etymologinen sanakirja 1—6. Helsinki 1955—78.

VALONEN, NIILO 1975: Zu den ältesten Schichten der finnischen Hauskultur. — Ethnologia Europaea VIII s. 172—213.

VASMER, MAX 1953—58: Russisches etymologisches Wörterbuch 1—3. Heidelberg.

VILPPULA, MATTI 1983: *Nummen* semantiikkaa. — Virittäjä 87 s. 60—79.